

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

LEGAL CONSEQUENCES OF THE TERMINATION OF BUSINESS PARTNERSHIPS AND ECONOMIC ASSOCIATIONS

Легка О.В., доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

Припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань є складним правовим процесом, що тягне за собою низку юридичних наслідків для засновників, кредиторів, працівників та держави. У статті розглянуто правові аспекти ліквідації, реорганізації та банкрутства суб'єктів господарювання, а також їхній вплив на економічну стабільність та правовий порядок. Зокрема, проаналізовано процедури добровільного та примусового припинення юридичних осіб, порядок розподілу активів, задоволення вимог кредиторів, а також наслідки для учасників та бенефіціарів. Особлива увага приділена правовим колізіям, що виникають у процесі ліквідації, та проблемам забезпечення прав працівників і контрагентів. У статті також висвітлено питання правонаступництва в контексті реорганізації підприємницьких товариств, зокрема при злитті, приєднанні, поділі та перетворенні. Окремо розглянуто механізми захисту прав кредиторів у разі недобросовісного припинення підприємницької діяльності. Приділено увагу й процедурним аспектам припинення, включаючи порядок повідомлення кредиторів, проведення інвентаризації та складання ліквідаційного балансу. Розглядаються також питання розподілу майна між учасниками та задоволення вимог кредиторів. На основі аналізу чинного законодавства та судової практики запропоновано шляхи вдосконалення нормативного регулювання припинення господарських об'єднань, що сприятиме підвищенню правової визначеності та стабільності бізнес-середовища. Виявлено проблемні аспекти правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань. Також пропонуються шляхи удосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного та справедливого припинення діяльності таких суб'єктів господарювання.

Ключові слова: припинення, юридична особа, ліквідація, реорганізація, банкрутство, правові підстави, правове регулювання, господарське об'єднання, правонаступництво, захист кредиторів.

The termination of business companies and corporate associations constitutes a complex legal process that entails a wide range of legal consequences for founders, creditors, employees, and the state. This article explores the legal dimensions of liquidation, reorganization, and bankruptcy of business entities, as well as their impact on economic stability and the legal order. In particular, the study analyzes the procedures of voluntary and compulsory dissolution of legal entities, the distribution of assets, satisfaction of creditors' claims, and the legal consequences for shareholders and beneficial owners.

Special attention is devoted to legal conflicts arising in the course of liquidation, as well as challenges in ensuring the protection of employees' and counterparties' rights. The article also addresses the issue of legal succession in the context of the reorganization of business companies, including mergers, acquisitions, demergers, and transformations.

Separate consideration is given to mechanisms for protecting creditors' rights in cases of fraudulent or bad-faith termination of business activities. The procedural aspects of dissolution are also discussed, including the notification of creditors, inventory procedures, and the preparation of a liquidation balance sheet. Matters relating to the allocation of property among shareholders and the satisfaction of creditors' claims are also considered.

Based on the analysis of current legislation and judicial practice, the article proposes ways to improve the regulatory framework governing the termination of corporate associations, aimed at enhancing legal certainty and the stability of the business environment. The study identifies problematic aspects of the legal regulation of the termination of business companies and corporate associations and proposes legislative reforms to ensure effective and equitable cessation of such entities' activities.

Key words: termination, legal entity, liquidation, reorganization, bankruptcy, legal grounds, legal regulation, corporate association, legal succession, creditor protection.

Розвиток економіки в умовах ринкової трансформації вимагає ефективного функціонування інституту припинення юридичних осіб, зокрема підприємницьких товариств та господарських об'єднань. Процедури ліквідації, реорганізації та банкрутства стали не лише інструментами управління бізнесом, а й правовими механізмами захисту прав учасників, кредиторів, працівників та держави. Належне правове забезпечення процесів припинення суб'єктів господарювання є передумовою забезпечення стабільності ринкового середовища, довіри до правової системи та сталого розвитку підприємницької діяльності.

Припинення юридичної особи як суб'єкта господарювання є юридичним фактом, що тягне за собою комплекс правових наслідків у публічній і приватній сферах. Особливої актуальності набуває вивчення правових наслідків припинення саме підприємницьких товариств і господарських об'єднань, оскільки вони виступають ключовими суб'єктами господарської діяльності, акумулюючи фінансові, трудові та організаційні ресурси.

У сучасних умовах припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань супроводжується значними правовими ризиками, зокрема щодо відповідальності учасників, незадоволених вимог кредиторів,

порушення трудових гарантій працівників і правових колізій у процедурах реєстрації та ліквідації. Законодавча база в Україні хоча й сформована, однак характеризується фрагментарністю, дублюванням норм та нечітким розмежуванням правових наслідків різних форм припинення. Практика свідчить про численні порушення як на етапі прийняття рішень про припинення, так і під час виконання ліквідаційних чи реорганізаційних процедур, що негативно впливає на правову визначеність та економічну безпеку.

З огляду на вищевикладене, дослідження правових наслідків припинення підприємницьких товариств і господарських об'єднань має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки дозволяє виявити слабкі місця у правовому регулюванні та сформулювати пропозиції щодо його вдосконалення.

Метою статті є з'ясування правових наслідків припинення підприємницьких товариств і господарських об'єднань, їх впливу на суб'єктів правовідносин, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України в цій сфері.

Зазначена тематика привернула увагу багатьох дослідників, які вивчали різні аспекти припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, включа-

ючи правові наслідки ліквідації, реорганізації, банкрутства та захисту прав учасників господарських відносин.

Так, В. І. Борисова у співавторстві з В. В. Кричівським у підручнику *«Господарське право України»* (2021) комплексно висвітлює теоретичні засади припинення суб'єктів господарювання, особливості реалізації повноважень учасників, а також підкреслила важливість чіткого нормативного розмежування добровільного та примусового припинення юридичних осіб. Дослідниця наголошує на необхідності системного узгодження положень Цивільного та Господарського кодексів України. О. О. Шевчук у статті *«Припинення юридичних осіб: проблеми правового регулювання»* (2019) звертає увагу на відсутність узгодженості між окремими законодавчими актами, зокрема щодо строків повідомлення кредиторів, складання ліквідаційного балансу та відповідальності ліквідаційної комісії. Автор пропонує вдосконалення процедур ліквідації через уніфікацію відповідних положень. Н. С. Іщенко у дослідженні *«Реорганізація підприємств: правові аспекти та судова практика»* (2021) аналізує правову природу реорганізації та її відмінності від ліквідації. Особливу увагу приділено розподілу майнових обов'язків між правонаступниками, правам контрагентів і кредиторів, а також судовій практиці щодо приєднання та поділу товариств. М. В. Шаргородський, у своєму авторефераті *«Правове регулювання припинення господарських товариств в Україні»* (2020), обґрунтовує потребу законодавчого забезпечення прозорості механізмів прийняття рішень про припинення, посилення контролю з боку державних органів, а також вдосконалення реєстраційних процедур у сфері ліквідації. У свою чергу, І. І. Павлова у дисертаційному дослідженні *«Захист прав кредиторів при банкрутстві юридичних осіб»* (2019) акцентує увагу на правових механізмах, які повинні запобігати недобросовісному виведенню активів під час банкрутства. Авторка висловлює пропозиції щодо посилення відповідальності посадових осіб боржника та удосконалення процедур фінансової санації. Зарубіжні дослідники також активно аналізують проблематику припинення юридичних осіб у корпоративному праві. Зокрема, J. Armour, H. Hansmann та R. Kraakman у праці *«The Essential Elements of Corporate Law»* (2009) розглядають припинення як важливу частину регулятивного балансу між автономією корпорацій та захистом інтересів зовнішніх сторін. Автори акцентують на необхідності правонаступництва в умовах реорганізації для забезпечення правової безперервності. Р. І. Blumberg у монографії *«The Law of Corporate Groups»* (1985) аналізує правові наслідки припинення дочірніх і материнських компаній у рамках корпоративних груп, підкреслюючи важливість судового контролю в ситуаціях, коли одна компанія припиняється через приєднання або банкрутство іншої в межах холдингу. D. Faber та N. Vermunt у праці *«Corporate Insolvency Law in Europe»* (2022) вивчають підходи до корпоративної неплатоспроможності в країнах ЄС. Вони порівнюють різні моделі припинення бізнесу та підкреслюють значення збалансованого правового регулювання між інтересами боржників і кредиторів. J. R. Macey та G. P. Miller у статті *«Bankruptcy Law as a Contract Enforcement Mechanism»* (1992) висвітлюють функціональну роль права про банкрутство як механізму реалізації договірних зобов'язань у корпоративному середовищі. Автори вважають банкрутство не лише завершенням діяльності компанії, а й інструментом збереження економічного порядку.

Таким чином, наукова думка як в Україні, так і за кордоном свідчить про велику складність та багатоаспектність припинення діяльності підприємницьких товариств. Сучасні дослідження зосереджені на проблемах правонаступництва, захисту кредиторів, трудових гарантій та удосконаленні нормативного регулювання, що створює ґрунт для подальшого комплексного осмислення правових наслідків таких процесів.

Згідно з положеннями Цивільного кодексу України (ст. 104) та Господарського кодексу України (ст. 59, 66, 107), припинення юридичних осіб можливе у формі ліквідації або реорганізації. Обидві форми мають різні юридичні характеристики і, відповідно, спричиняють різні правові наслідки. Ліквідація передбачає повне припинення прав та обов'язків без правонаступництва, натомість реорганізація передбачає зміну організаційно-правової структури із передачею прав і обов'язків правонаступникові (п. 1 ч. 2 ст. 104 ЦК України; [5], [6]).

Отже, одним із ключових наслідків ліквідації є припинення цивільної правоздатності юридичної особи, що втілюється через анулювання її державної реєстрації. Проте до моменту завершення ліквідаційної процедури юридична особа зберігає обсяг прав і обов'язків, необхідний для її ліквідації, включаючи укладення договорів, реалізацію активів, участь у судових процесах (ст. 110 ЦК України). У цьому контексті особливої ваги набуває питання задоволення вимог кредиторів. Закон встановлює чітку черговість задоволення таких вимог, однак практика свідчить про часті порушення порядку інформування кредиторів, продажу майна, що вказує на необхідність посилення контролю (порівн. [7], [8], [9]).

У разі реорганізації наслідки припинення пов'язані із трансформацією юридичної особи, при якій переходять її права та обов'язки (правонаступництво). Наприклад, у випадку злиття або приєднання створюється нова юридична особа або одна з них припиняється, а інша продовжує існування. Особливе значення має розподіл обов'язків між правонаступниками при поділі або виділенні, де відсутність детального розподільного балансу часто призводить до спорів (порівн. [6], [10]). Європейський підхід до таких правонаступницьких змін, зокрема у справі *Cartesio* (Case C-210/06), демонструє важливість збереження економічної ідентичності суб'єкта навіть у разі юридичної трансформації [17].

Ще однією важливою категорією правових наслідків є наслідки для трудових правовідносин. Відповідно до положень КЗпП України, ліквідація чи реорганізація підприємства є підставою для припинення трудових договорів з працівниками (ст. 36 КЗпП). Проте в разі реорганізації роботодавець зобов'язаний зберігати умови праці та гарантувати переведення працівників на нове підприємство (п. 1 ч. 3 ст. 36 КЗпП), що на практиці часто не дотримується, що підтверджується як науковими дослідженнями, так і судовими рішеннями [5], [7], [9].

У публічно-правовому аспекті важливим наслідком припинення є завершення податкового обліку та зняття юридичної особи з реєстру платників податків. Проте у разі виявлення порушень під час ліквідації органи ДПС мають право ініціювати перевірки або навіть звернення до суду для визнання недійсними певних дій ліквідаційної комісії [6], [10].

Особливу увагу слід приділити наслідкам припинення у процедурі банкрутства, яка регулюється Кодексом України з процедур банкрутства. У цьому випадку юридична особа втрачає контроль над своїми активами, якими розпоряджається арбітражний керуючий. Усі зобов'язання консолідуються в ліквідаційній масі, яка розподіляється в черговості, визначеній законом. Значущим є те, що навіть після завершення процедури банкрутства можуть залишатися незадоволені вимоги, які юридично припиняються, однак можуть мати фактичні наслідки для бенефіціарів та колишніх керівників (порівн. [3], [7], [11], [15]).

Загалом припинення юридичних осіб є не просто завершенням їх правосуб'єктності, а багатоаспектним правовим процесом із довготривалими наслідками. Аналіз зарубіжної літератури (зокрема J. Armour, R. Kraakman [14]; P. Blumberg [15]; D. Faber [16]) свідчить про потребу інтеграції принципів захисту кредиторів та добросовісного правонаступництва в українську систему припи-

нення юридичних осіб. Також необхідним є посилення процесуального контролю над процедурою припинення, включаючи публічне висвітлення етапів ліквідації та можливість участі заінтересованих осіб.

Отже, правові наслідки припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань охоплюють припинення цивільної правоздатності, завершення трудових і зобов'язальних відносин, податкове закриття, передачу прав у порядку правонаступництва, а також потенційні ризики юридичної відповідальності для колишніх керівників. Враховуючи складність і значущість таких наслідків, необхідним є подальше вдосконалення нормативної бази та формування єдиної правозастосовної практики.

Висновки. Дослідження правових наслідків припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань засвідчує, що чинне законодавство України, попри формальну врегульованість цього інституту, залишається фрагментарним і недостатньо адаптованим до сучасних потреб бізнес-середовища. Ліквідація, реорганізація та банкрутство як форми припинення юридичних осіб тягнуть за собою глибокі зміни у сфері приватноправових і публічно-правових відносин. При цьому відсутність чітких і гармонізованих механізмів правонаступництва, захисту прав кредиторів, гарантування трудових прав працівників і відповідальності колишніх учасників та посадових осіб спричиняє численні правозастосовні колізії. Значну проблему становить також недостатній судовий контроль за перебігом припинення та необов'язковість публічного доступу до ключових етапів відповідних процедур. Існуюча модель регулювання не гарантує належного балансу інтересів усіх учасників господарських правовідносин, а також не забезпечує достатньої правової визначеності та стабільності у сфері корпоративного управління.

З огляду на викладене, обґрунтованим є висновок про необхідність комплексного оновлення нормативно-правової бази, що регулює припинення підприємницьких това-

риств та господарських об'єднань. Зокрема, потребує вдосконалення механізм правонаступництва при реорганізації, який повинен ґрунтуватися на обов'язковому складанні розподільного балансу та чіткому закріпленні відповідальності новостворених суб'єктів. Доцільним є також запровадження єдиного цифрового реєстру процедур припинення, відкритого для заінтересованих осіб, що сприятиме прозорості, попередженню зловживань і своєчасному реагуванню з боку кредиторів та контрагентів. Варто передбачити дієві правові механізми, що забезпечуватимуть захист працівників у разі ліквідації чи реорганізації роботодавця, а також гарантуватимуть виконання договірних зобов'язань, які залишаються після припинення юридичної особи. Окрему увагу слід приділити посиленню юридичної відповідальності учасників і бенефіціарів за недобросовісне припинення діяльності, що призводить до залишення кредиторів без захисту. Судовий контроль за процедурами припинення потребує поглиблення, зокрема через впровадження обов'язкової судової перевірки рішень ліквідаційних комісій і реорганізаційних актів.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері вбачаються у розробці єдиної доктринальної моделі припинення юридичних осіб, яка б поєднувала інститути ліквідації, реорганізації та банкрутства в єдину узгоджену систему правового регулювання. Актуальним напрямом є також вивчення зарубіжного досвіду правового супроводу трансформації корпоративних структур, зокрема в умовах економічної неплатоспроможності, та можливості його адаптації до українських реалій. Важливим є формування уніфікованої судової практики та націлювання механізмів правового захисту кредиторів, які залишаються без задоволення вимог після завершення процедур припинення. Додаткової уваги потребують міждисциплінарні дослідження на перетині корпоративного, трудового та фінансового права, які дозволять комплексно оцінити правові наслідки припинення юридичних осіб для всіх учасників господарських правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 20. Ст. 79.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
5. Шевчук О. О. Припинення юридичних осіб: проблеми правового регулювання. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2019. № 1(32). С. 47–52.
6. Іщенко Н. С. Реорганізація підприємств: правові аспекти та судова практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 12–17.
7. Мурашко П. М. Ліквідація суб'єктів господарювання: теоретико-прикладні аспекти. *Юридична Україна*. 2020. № 11. С. 25–30.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.11.2019 у справі № 910/14134/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 22.06.2024).
9. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.03.2021 у справі № 910/2455/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95642387> (дата звернення: 22.06.2024).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 908/1372/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93724132> (дата звернення: 22.06.2024).
11. Шаргородський М. В. Правове регулювання припинення господарських товариств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00. Київ, 2020. 20 с.
12. Павлова І. І. Захист прав кредиторів при банкрутстві юридичних осіб : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 Харків, 2019. 40 с.
13. Борисова В. І., Кричківський В. В. Господарське право України : підручник 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Правова єдність, 2021. 512 с.
14. Macey J. R., Miller G. P. Bankruptcy Law as a Contract Enforcement Mechanism. *The Yale Law Journal*. 1992. Vol. 81, No. 6. P. 1054–1099.
15. Blumberg P. I. The Law of Corporate Groups: Problems in the Bankruptcy or Reorganization of Parent and Subsidiary Corporations. Boston : Little, Brown and Company, 1985. 780 p.
16. Faber D., Vermunt N. Corporate Insolvency Law in Europe. Oxford : Oxford University Press, 2022. 512 p.
17. Case C-210/06 Cartesio Oktató és Szolgáltató bt. v. Hatarozat. Judgment of the Court (Grand Chamber), 16 December 2008. *European Court Reports*. 2008. P. I-09641.